

TANULMÁNYOK.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG 1923. ÉVI KÖZGYŰLÉSÉN.

Tisztelt Társaság!

Történettel foglalkozunk, megszoktuk a tényeket a századok délkörvonaláiban látni. És bármily kevés tárgyi jelentősége van is a kerek számoknak, de ha már a nagyközönség is ünnepi hangulatba melegedik egy-egy százéves évforduló képzetétől, ha fölgerjedt érdeklődéssel fordul egy-egy nagy esemény vagy egy-egy kiváló egyéniség emléke felé, ha ez az ünnepi hangulat egyetemes lelkesedéssé fokozódik: akkor bizonyára nem kerülheti ki a mi figyelmünket a jubiláris évszám, s akkor nem maradhatunk közömbösekké épen mi, akik nemcsak a százados évfordulók alkalmával, hanem minden esztendő minden hétköznapján ezeknek az emlékeknek és ezeknek az egyéniségeknek kultuszát ápoljuk. Hogyan hallgathatnánk ezévi ünnepi egybeseregülésünkön arról a két magyar költőről, akiknek százéves születését ünnepli az ország, s akiknek neve a nagyvilág távolibb pontjairól is vissza-visszahangzik felénk, tudunkra adva, hogy van még a magyar névnek becsülete!?

Hogyne dobbanna meg épen a mi szívünk, mikor a mi hőseinkért lelkesedik mindenki? Észre kell vennünk, hogy a mi korunk a legtöbb esetben íróknak, művészeknek szenteli a százados ünnepeket, nem államférfiaknak, hadvezéreknek, akiket koruk inkább ünnepelt. A mai kor az egykori nagy költőket, gondolkodókat, művészeket kanonizálja leginkább szentjeivé, ezeknek emlékét fonja körül glóriával, ezeket teszi kultuszának tárgyaivá. Így van ez külföldön, és így van nálunk is, ahol különben a szellemi munka értéke hihetetlenül aláhanyatlott a fizikai munkáé mellett. Aranyunk, ezüstünk nincs, de erkölcsi elismerés tőlünk is telik, legalább az elhunyt nagyoknak. Hogy azonban ilyen erkölcsi elismerésben a mult nagyjai közül legtovább az írókat részesítik, világszerte is, abban nemcsak utólagos jóvátételt láthatunk, hanem a művelődés jelentőségének fokozódó érzését. A mult nagy alakjai közt

főleg az írók és művészek — természetesen csak a nagy írók és művészek — azok, akik nem multak el, akiknek munkája nem olvadt egészen széjjel a nemzet s az emberiség haladásában, hanem, akik mintegy tovább élnek, mintegy személyesen jelen vannak köztünk, életünknek ma is megkülönböztethető tényezői, mert határozott alkotásokban áll előttünk életük műve, kristályos formában, szóbeli művekben, melyekben lelkük közvetlenül nyilatkozik meg, melyek által ők saját hangjukon beszélnek hozzánk, úgy hogy szavukat újra meg újra halljuk, hozzájuk járunk melegedni, emelkedni; az újabb meg újabb nemzedékeknek is mintegy kortársai lesznek, kedves bizalmasai maradnak, szeretetet, lelkesedést tudnak gerjeszteni; ők mintegy az élet örök forrásai maradnak. Ehhez nálunk még az a különleges mozzanat is hozzájárul, hogy az irodalomnak nemzeti jelentősége történetileg beigazolódott s a köztudatba is többé-kevésbé átment. Az irodalom elhunyt nagyjai a nemzeti kegyeletnek is tárgyai. Hogyne éreznénk mi ünnepet szívünkben, mikor látjuk, hogy a szaktudományunk körébe tartozó értékek közt a tisztán történeti jelentőségűek mellett vannak olyanok, melyek külön egyediségükben állandóan ható értékek, s hogyne hevülne a mi szívünk, mikor a mi tudományszakunknak egyik fő ihletője kezdetben és mindenkor a nemzeti érzés volt?!

És a százéves kerekszám, legalább az első századik év nem is egészen önkényes határpont. A századik év már túl van az emberi élet rendes határán, az író életműve be van fejezve, alakja történeti távlatba kerül — noha a látásszög módosulása számos részletre nézve még valószínű — a műzeális és a maradandó alkotórész meglehetősen különvált. A száz év egyúttal nagyjában három emberöltővel egyenlő, s ez egy periódust jelent a hagyományozásban; a nagypapa közvetlen hagyománya általában nem terjed tovább az unokánál. Kivált ha a száz évet nem az író születésétől, hanem alkotásának keltétől számítjuk, az alkotott művek maradandóságára nézve az első száz év az esetek többségében meghozta a döntést: a kortársak ítéletének megerősítését vagy megváltoztatását, a feledést vagy az elégtételt.

Ha mostanról 100 évvel visszatekintünk: 1823-ban hazai irodalmunkban főleg négy emlékezetes mozzanat ötlük szemünkbe: két költői alkotás foganása és két nagy költő születése.

Ebben az áldott esztendőben támadt a magyar himnusz, Kölcsey eszményien nemes lelkének hazafias hevületéből. Nem! ez a költői sóhaj az ezeréves nemzet melléből szakadt fel, a mindenkori magyar ember kebléből, aki érzi, hogy rászolgált a büntetésre, mert nem bicsúlta meg azokat a természeti és erkölcsi áldásokat, melyekkel a Gondviselés meg-

szerette; de érzi azt is, hogy bűneiért bőven meglakolt, viharos századok szenvedéseivel levezeklette a mult vétkei, sőt szinte a jövőért is elégtételt adott, s a balsorstól üldözve tengerén kínjának elhagyatva, a végenyészet veszedelmei közt szájalomért és áldásért fohászkodik az igazság és a kegyelem Istenéhez. Mi tudjuk, hogy ez a húr századok óta rezeg a magyar lélekben, a nemzet pedig érezte, hogy a költő az ő legmélyebb, legszentebb érzését fejezte ki, magáénak fogadta a költeményt, melyet annál hőbb érzéssel imádkoz el, minél nagyobb veszélyek környezik. Íme ez a költemény száz éves, és ma is él, mert ma is legünnepebb kifejezése a nemzeti közérzésnek, és soha buzgóbban nem rebegettük, mint épen most. Ez a költemény túlélte a nemzedékeket. Túlélte, mert állandó közszükségletet elégít ki művészi eszközökkel is, és legfőbb esztétikai értéke épen az, hogy monumentálisan foglalja össze századok érzését.

És 1823-ban fogant egy huszonhárom éves ifjú agyában a magyar honalapítás eposza, a Zalán futása. Ez az ifjú genie, duzzadó ereje érzetében, a nemzeti dicsőség rajongásától és a szerelem tüzetől hevítve, az ifjúság és a géniusz korlátokat nem ismerő merészségével megpróbálta megalkotni egy nemzet legfenségesebb költeményét, melyben együtt legyen nagyság és báj, küzdelem és boldogság, kockázat és dicsőség, s az eltűnt dicsőségért való bánatos, de mégis édes és emelő rajongás. A kísérlet merészebb volt, a választott eszközök egyrésze célszerűtlenebb, a magyar költészet fejlődési állapota átmenetibb természetű, semhogy a siker teljes és összhangos lehetett volna. De ez a költemény minden bájos szabálytalansága ellenére korszakot jelent a magyar költészetben, talán inkább korszakot, mint bármely más egyes költemény. Ez lett a nemzet alkotó korának nyitánya, az új magyar költői nyelv kinyilatkoztatása, a teremtő géniusz bátor lendületének ösztönző példája. Elavult-e ez a mű, vagy teljesen beleolvadt egykori hatása után a magyar költészet és közszellem elemeibe? Bizonytalán nem közolvasmány, s mint egésznek, fogyatkozásai nem enyhültek, de gyönyörű színei és zenéje nem avulnak, s a művelt magyar közönség ma is bőségesen megtalálja benne gyönyörűségét. 1823 az új magyar költői nyelv születésének éve is.

És ebben az évben született a legnagyobb magyar lírai költő, Petőfi, és a legnagyobb magyar bölcsészköltő, Madách. Mikor a csekei költő a Himnuszt énekelte, januárius 22-én, és újra áldásokat kért az Istentől nemzetünk számára, már akkor megérkezett a 'víg esztendő' két áldása, már akkor a kiskőrösi parasztházban és az alsósztrégovai kastélyban ott ringott egy-egy nagy magyar költő, s hozzátehetjük, egy-egy magyar világgöltő bölcsője.

Hogy ez a két költő ma is él, ki kételkednék benne? A száz évét úgy érték meg, hogy dicsőségük egyre emelkedőben van. Pedig nemcsak születésük ideje, hanem alkotásaik ideje is jó messze esik tőlünk. Petőfi költeményei 74—80 évesek, Az Ember Tragédiája csak tíz évvel fiatalabb Petőfi utolsó évbéli verseinél. Petőfi szokatlan eredetiségét 1844-iki feltűnése óta rögtön észrevették kortársai, de költészetének irodalomtörténeti jelentősége és művészeti értéke felől nem alakult ki egységes felfogás. Páratlan népszerűségét jogosnak ismerte el a legjobb fejek ítélete, egy Vörösmartyé, Eötvösé, Aranyé. De igazi arányaít a kortársak sem látták tisztán. Halála után nemsokára Gyulai Pál tudományos készüllettel kivívta számára Toldy Ferenc nézetével szemben az irodalomtörténetben és a kritikában a magyar líra első helyét, de a fejlődése közben elhunyt fiatal magyar költő egyetemes irodalmi rangjának megállapításában ő sem érzett jogot annyira menni, amennyire ma mehetünk. Megnyugtathatjuk magunkat, hogy nem a mi chauvinizmusunk, hanem a nagy nemzetek kritikussai, köztük Carlyle, Grimm Hermann, mérik a mi fiatalon elhunyt poétánkat a legnagyobb lírikusok mértékével. De a külföldi közönség is új meg új fordításokban és kiadásokban fogyasztja a két költő műveit. Petőfit és Madáchot itthon és külföldön többen olvassák ma, mint bármikor ezelőtt. Petőfi a magyar szellem legfőbb képviselője a világirodalomban. A magyar irodalomelméletnek is Petőfi adta a legtöbb dolgot, összes íróink közt ő róla írtak legtöbbet. Az Ember Tragédiája a magyar esztétikai irodalomnak egyik legtöbbet vitatott problémája; alig van magyar mű, melynek értelmezésével a legkiválóbb gondolkodók és írók olyan nagy száma foglalkozott volna.

Igen, ez a két költő él, s előreláthatólag élni fog.

Melyik költő is élne inkább, mint Petőfi, akinek minden szavában lüktet az élet, minden szavából sugárzik a lélek, s aki a maga izgató fordulatokban gazdag drámai életének minden mozzanatát belefoglalta egy-egy dalkristályba, megörökítve a futó élményt a művészet formáiban, hogy minden szívben megújulhasson? Ki élne inkább, mint az a lírikus, aki a legtöbb közszükségletet elégíti ki, a leghatásosabb módon? Aki egyénibb volt, mint bárki más, s aki egyéni életében végigment az érzelmi állapotok páratlan sok változatán, átszenvedte a nyomor iskoláját, fürdött a boldogság és dicsőség sugaraiban, átélt minden emberi viszonyt, mint fiú, testvér, barát, szerelmes, férj és apa, aki a próféta, apostol és mártír minőségében tűnik fel előttünk, s aki mint költő és polgár elsőrendű, részt vett egy nagyratörő nemzet nagyságának kivívásában s áldozata lett a tragikus összeomlásnak, aki mint költő a maga

egyéniségével együtt a nemzet egyéniségét is a legbátrabban és Arany mellett a legművészibben kifejezte, a magyar néplélekben felhasználatlanul szendergő őselemeket, a nyelv és ritmus eredeti sajátosságait művészileg értékesítette, költészetünket igazán magyarrá tette, s aki nemcsak nemzetének akarati ösztöneit, vágyait, indulatait, szellemét és ízlését tolnácsolta, hanem korának eszméit és törekvéseit is, minden más költőnél elevenebben; aki a haza és az emberiség javaiért küzdve fiatalon lépett át a halhatatlanságba, hogy ott örökifjan éljen a késő nemzedékek előtt. Él ő maga, élnek egyes költeményei, mint örökvényű lelki dokumentumok.

Goethét a Byron szelleme és pályája ihlette arra, hogy a Faust II. részében Euphoriont alkossa. Ha Petőfit ismerhette volna, róla ép oly méltán mintázhatta volna ezt az alakot. A szellem vidám és boldog merészsége, isteni szárnyalása, üde csodája ép oly elkápráztató Petőfi egyéniségében is, de hasonlíthatatlanul nehezebb feltételek közt. A sorsal élet-halálharcot folytató, a hihetetlen nyomorból törhetetlen akarat-erővel a dicsőség pályájára lendülő ifjú költő, aki a kísértések közt megállta helyét, az első tévedésektől önerején megtisztult, nemes életet élt, eszméknek áldozta életét, nem kevésbé érdekes és vonzó jelenség, mint a nagy angol lírikus, de erkölcsileg annál magasabban áll. És nincs az újkor nagy lírikusai közt senki, aki érdekesebb élettel jobban beleolvadt volna költészetébe.

De nem vesztegeti-e meg értékelésünket éppen az életpálya érdekessége? Nem tudjuk-e be a művészi érték javára azt a rokonszenvet, amit az ember iránt érzünk? Nem. Hiszen nem Petőfi élete miatt szeretjük meg Petőfi verseit, hanem versein át szeretjük meg őt és küzdelmeit. Ő nemcsak általánosságban, egész költészetében él, hanem egyes költeményeiben is, feledhetetlen dalaiban, genréképeiben, lírai festéseiben, szerelmi és hazafias ódáiban és sok egyes egyéni tárgyú és hangú költeményében, amelyeket mindenki ismer. Csakhogy az ő költészete léte-szerűbb, mint a többi lírikusé, amellet, hogy megőrzi a művészetet a valóságtól elválasztó határt, és az egyes élményt egyetemes művészi hatású költészetté tudja emelni.

És ha a kor szellemét meg a magyarság szellemét fejezte ki, vajjon egyéniség-e akkor? Bocsánatot kérek ebben a körben, hogy ezeket a kérdéseket fölvetni látszom. Nem én vetem éppen fel, efféle megállapítások — olykor Vörösmartyval és Arannyal mérve össze — újabban nyilvánosan is el-elhangzanak. Ha irodalmilag is előttünk lesznek, jó lesz velök foglalkoznunk, nehogy megtévesszenek szélesebb köröket. Igen, Petőfi kifejezte a kor hangulatát és indulatait. Kifejezte, igen, de hogyan

fejezte ki? Olyan erővel, olyan égető tűzzel és olyan sokféle változatban, mint senki abban az időben. Ő a maga korának első szabadságköltője. Ő nem volna egyéniség, akit Vörösmarty is erős egyéniségnek tartott s akinek eredetiségét Arany épúgy tisztelte, mint élvezte? Igen, kifejezte a kor szellemét, de a maga költői módja szerint, át is alakította az átvett hatást.

Dalain a szellem égbe hágott
S átteremté a viselt világot.

Hogy lelkiélete nem differenciált, nem bonyolult, hanem naiv? De ki tudta olyan hatalommal és újsággal az egyszerű érzelmeket kifejezni? Kinek van nagyobb lírai skálája, több és frissebb színező képzelete, megkapóbb asszociációi? Nem tudta-e új bájjal bevonni a hétköznapi életet, megszokott környezetünk tárgyait és viszonyait? Nem volt-e lelkében kifogyhatatlan forrása a szeretetnek, ennek a mindennél hatalmasabb szépitőszertnek, mellyel oly bájosná tudta varázsolni a pusztaságot, az útszéli csárdát, a jó öreg kocsmárost és minden jelenséget, amit megénekelt? Petőfi-ben annyi szív, annyi szeretet volt, amily friss és eleven képzelet, annyi, amennyi igen kevés lírikusban.

Sokszor feszegették azt a kérdést : a nagy kor szüli-e a nagy embereket, vagy nagy emberek teremtik a nagy korszakokat? Ezek kölcsönös tényezők. Mindenesetre feltűnő a XIX. század közepének gazdagsága nagy szellemekben. Ezek együttvéve teremtettek egy nagy kort. De viszont bizonyos, hogy azoknak a nagy szellemeknek egy része nem érzett volna ösztönt és kedvet, kifejtetni erejét, ha nem ragadta volna magával az egyetemes nagy lendület. Igenis, a magyar nemzet, mikor hosszú vérvesztései után kipihelve magát, a XIX. század első felében új életbe kezdett, mintegy fiatal és naiv optimizmussal tűzte maga elé a legnagyobb célokat. Dicsősége e kornak, hogy ezt tette. A magyar nemzetnek ez a naiv hit olyan erkölcsi és szellemi erőt adott, hogy a reformkor végén, a XIX. század közepén az egyetemes emberi haladás élére lendült. Mi vívtuk a század legnagyobb szabadságharcát, melynek leveréséhez két nagyhatalom összefogott ereje kellett. Nekünk volt a legnagyobb szabadságszónokunk : Kossuth, és a legnagyobb szabadságköltőnk : Petőfi. Ez oly diadala volt a magyar lelkiségnek, amely diadal ösztönző hatása szabadságharcunk gyászos bukása után is megmaradt. A magyar lelkiségnek ez az egyetemes nagy lendülete adta a nógrádmegyei filozófköltőnek, Madách Imrének is az ihletet és a bátorságot arra, hogy a nemzet tragédiájának és a maga családi tragédiájának nyomában, Goethe Faustja után egy emberöltővel újra felvesse az emberi való és az emberi élet nagy problémáját, az emberiségnek a

Faust óta szerzett tapasztalatait, fellángolásait és csalódásait, történelmi, bölcséleti és természettudományi és társadalmi nézeteit új költői átélésben egy nagy kompozícióban, összekapcsolva a Faustban felvetett problémákkal élénk tárja, s egy hatalmas drámai költeményben egy új költői világnézet evangéliumát adja nemzetének és az emberiségnek. A kor kérdéseire adott költői feleletet Az Ember Tragédiájában. A magyar költő megelőzte a világ összes költőit e feladat vállalásával. Egyéni- leg megvolt ehhez az értelmi kiválósága és készültsége is, a költői ereje is, nem egyforma arányban, de általán nagy méreteken. De hogy ezt a roppant művészi feladatot maga elé tűzze, arra őt a magyar nemzet akkori nagyszerű lendülete is segítette és nagyszerű tragikumai is ihlette. Madáchsal a fiatal magyar költői szellem az egyetemes filozófiai költészet első vonalába nyomult.

Ezzel t. Társaság azt akarom mondani, hogy az erkölcsi erő, a bátorság a művészetben is rendkívüli tényező. Vannak tehetségek, melyek szemérmesebbek, habozóbbak, semhogy el ne kallódnának, ha nincs, ami bátorítaná őket. Petőfi tehetségét a saját bátorsága, törhetetlen erélye juttatta érvényre, Aranyét, Madáchét az egyetemes fellendülés. De az egészből a tanulság az, hogy legyen a nemzet értelmiségében bátorság. Ne nézzük azt, hogy kis nemzet vagyunk. Akiben tehetség van : költő, művész vagy tudós, az legyen bátor, a tehetségnek joga van a bátorsághoz. Mondhatnám : a tehetségnek kötelessége bátornak lenni, hogy kifejtse erejét. Tűzzünk ki magunk elé nagy célokat, küzdjünk érte erőnk szerint, tehetségünk teljességével, s nem lesz küzdelmünk hiába. Nem mindegyikünk küzdelme sikerül, de nagy eredményeket csak akkor érünk el, ha nagy célokat tűztünk ki. Kishitűség, féltékenység, csüggettség nem tesz nagygyá se az egyént, se a kort. Becsüljük meg hazai értékeinket, hízkelés nélkül becsüljük meg saját erőnket, elbizakodás nélkül, de csüggedés nélkül is, használjuk fel tehetségünket a nemzet javára, akkor leszünk méltók azokhoz, akik nagy tehetségük bátor érvényesítésével nagygyá tették a nemzetet s tündöklő példát adtak nekünk is.

Ünnepi érzéssel gondolva vissza az 1823-ik év áldásaira, ünnepi érzéssel tekintve fel Petőfi géniuszára, Madách Imre költői nagyságára, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ezévi rendes közgyűlését megnyitom.

NÉGYESY LÁSZLÓ.